

Alicja Nizioł

SDKPiL i PPS wobec ruchu rewolucyjnego na wsi lubelskiej w latach 1905-1907

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Humaniora 37,
119-133

1982

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN — POLONIA

VOL. XXXVII, 7

SECTIO F

1982

Międzyuczelniany Instytut Nauk Politycznych
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Alicja NIZIOŁ

**SDKPiL i PPS wobec ruchu rewolucyjnego na wsi lubelskiej
w latach 1905—1907**

СДКПиЛ и ППС и революционное движение в люблинской деревне
в 1905—1907 гг.

SDKPiL et PPS envers le mouvement révolutionnaire dans la campagne de la région
de Lublin (1905—1907)

Walka rewolucyjna klasy robotniczej w latach 1905—1907 stała się ważnym czynnikiem inspirującym wystąpienia ludności wiejskiej o prawa ekonomiczne, swobody narodowe i polityczne. Ruch rewolucyjny, który objął wieś lubelską, wyróżniał się na obszarze Królestwa Polskiego nasileniem wystąpień oraz ich zasięgiem społecznym i terytorialnym. Rodził się na podłożu zaostzonych konfliktów z obszarnikami i wzmożonego ucisku narodowego ze strony zaborcy.

Narastające po wybuchu rewolucji wystąpienia ludności wiejskiej miały w dużej mierze charakter żywiołowy. O wpływ na ich przebieg i nadanie im określonego oblicza społeczno-politycznego zabiegały różne ugrupowania polityczne. Aktywną działalność w tym zakresie prowadziło Stronnictwo Narodowo-Demokratyczne, czołowa reprezentacja klas posiadających. W obawie przed radykalizmem społecznym rozwijającego się ruchu, endecja pragnęła go ograniczyć do walki o prawa języka polskiego. Z drugiej strony, ożywioną agitację na wsi prowadziły partie socjalistyczne: SDKPiL i PPS, które u progu rewolucji rozbudowały swoje wpływy społeczne w tym środowisku. Współdziałał z nimi Polski Związek Ludowy, partia reprezentująca samodzielny ruch ludowy. Działalność partii socjalistycznych zmierzała do podnoszenia świadomości klasowej i narodowej warstw chłopskich, do wyzwolenia ich spod wpływu klas posiadających.

Określenie stopnia przemian, jakie dokonały się w uświadomieniu

wsí pod wpływem oddziaływania SDKPiL i PPS, jest niezmiernie trudne. Na kwestie te wiele światła rzuca analiza form i treści pracy wiejskiej partii i ich wpływu na przebieg ruchu rewolucyjnego na wsi.

SDKPiL i PPS oddziaływały na wieś głównie poprzez skierowanych tam agitatorów i kolportaż literatury rewolucyjnej. Częstotliwość pojawiania się agitatorów oraz odezw, pism ulotnych wzrosła po wybuchu rewolucji. Znalazło to odbicie w meldunkach władz carskich, przynoszących informacje o faktach odkrycia nielegalnych druków i aresztowaniach osób podejrzanych o ich rozprzestrzenianie. Z raportów urzędowych wynika, że największą aktywność na początku rewolucji przejawiały partie socjalistyczne w pow. lubelskim i puławskim.¹

Na terenie tego drugiego ożywioną działalność wśród ludności wiejskiej prowadził Komitet Południowy SDKPiL, który swoje koła założył tutaj jeszcze przed rewolucją. Bezpośredni i stały kontakt z włościanami pozwalał działaczom Komitetu, wywodzącym się w części spośród chłopów, zbliżyć do problemów nurtujących wieś. Na przełomie lat 1904/1905 w bliskich kontaktach z Komitetem Południowym pozostawał Feliks Dzierżyński. Zetknięcie się z pracą organizacji puławskiej pozwoliło wybitnemu rewolucjonście poczynić obserwacje co do specyfiki działalności partii wśród ludności wiejskiej. Uważał za konieczne zbliżenie treści agitacji kierowanej do włościan do społecznych i ekonomicznych problemów tego środowiska. Postulował przygotowanie i rozpowszechnianie specjalnego manifestu do chłopów.²

Pracę partyjną na wsi agitatorzy Komitetu Południowego rozwijali przede wszystkim w pow. puławskim, lubartowskim i lubelskim oraz na — sąsiadujących z puławskim — terenach guberni radomskiej.

Na początku 1905 r. także PPS posiadała rozbudowane kontakty organizacyjne wśród ludności wiejskiej w pow. lubelskim, puławskim, lubartowskim i zamojskim, a jej literatura kolportowana była także w innych powiatach guberni lubelskiej i siedleckiej.³ Od czasu powstania w Lublinie komitetu okręgowego PPS w kwietniu 1905 r., pracą partyjną na wsi kierował specjalnie powołany dział agitacji wiejskiej. Na jego czele stał Ludwik Śledziński, który przybył do Lublina na polecenie Centralnego Komitetu Robotniczego PPS.

W pierwszych miesiącach rewolucji, podstawową formą oddziaływania partii socjalistycznych na środowisko wiejskie był kolportaż litera-

¹ Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej WAPL), Kancelaria Gubernatora Lubelskiego 1867—1917 (dalej KGL) 1905/59, k. 55—56.

² F. Dzierżyński: *Pisma wybrane*, Warszawa 1952, s. 77—78; A. Koprukowniak: *Feliksa Dzierżyńskiego związku z Lubelszczyzną*, „Rocznik Lubelski”, 1977, t. XX, s. 51.

³ „Pobudka”, 1905, nr 1.

tury, odezw i prasy partyjnej. Wyjaśniano w nich ogólne problemy walki rewolucyjnej toczącej się w państwie rosyjskim.

Zarząd Główny SDKPiL wydał w marcu 1905 r. dla potrzeb agitacji odezwę *Słowo do Braci Włościan*. Partia zwracała się w niej do pracujących chłopów z wezwaniem, aby włączyli się do walki prowadzonej przez proletariát fabryczny przeciwko caratowi i kapitalistom i wyjaśniała, że celem tych zmagañ jest obalenie samowładztwa i ustanowienie republiki demokratycznej. W odezwie dominowały hasła walki politycznej. Nie poruszano natomiast spraw bardzo silnie nurtujących wieś: żądań agrarnych.

Podobne kwestie akcentowały odezwy Komitetu Południowego: wzywały do solidaryzowania się w walce z proletariatem rosyjskim, wyjaśniały politykę rządu, nawoływały do bojkotu, ogłoszonego przez władze poboru do wojska.⁴

Do uchylania się od mobilizacji nawoływały także odezwy PPS. Lubelski Komitet Robotniczy PPS wydał własną odezwę z powyższym wezwaniem i rozpowszechniał ją w większości powiatów guberni lubelskiej.

Po ogłoszeniu w kwietniu 1905 r. ukazu tolerancyjnego, we wsiach pow. lubelskiego, chełmskiego i zamojskiego krążyły odezwy Wydziału Wiejskiego CKR PPS i LKR PPS, demaskujące sens tego posunięcia rządu carskiego. Odezwa lubelska wskazywała, że to ustępstwo zostało uzyskane w wyniku walki rewolucyjnej i wzywała do kontynuowania wystąpień aż do całkowitego obalenia ucisku narodowego i społecznego. Przeciwstawiała się propagandzie endeckiej, przedstawiającej akt carski jako doniosły krok na drodze realizacji sprawy polskiej.⁵

Ożywienie działalności socjalistycznej na wsi nastąpiło w okresie 1 maja. SDKPiL i PPS skierowały tam więcej agitatorów i literatury wyjaśniającej znaczenie powszechnych wystąpień klasy robotniczej w tym dniu. W odezwach wzywały do udziału w strajkach i manifestacjach wraz z robotnikami fabrycznymi.

Agitacja socjalistyczna objęła najsilniej wsie pow. puławskiego, dzięki Komitetowi Południowemu oraz lubelskiego, ze względu na bliskość ośrodka robotniczego, jakim był Lublin. Obok kolportowania literatury, ogromne znaczenie miała bezpośrednia agitacja na zebraniach i masówkach. Najwięcej odbyło się ich w okolicach Puław, Kurowa, Kazimierza. Organizowali je działacze SDKPiL, PPS, PZL. Dzięki temu, w manife-

⁴ Były to wydane pod koniec 1904 r. i na początku 1905 r. odezwy: *Dawno już jęczy lud rosyjski i polski...*, *Car i jego urzędnicy aby władzę utrzymać...*, *A kolor jego jest czerwony*, WAPL, KGL 1905/2at, k. 21, 45; Centralne Archiwum KC PZPR w Warszawie (dalej CA), Archiwum Mikrofilmów (dalej AM) 7, odezwy Komitetu Południowego SDKPiL.

⁵ WAPL, Zarząd Żandarmerii Guberni Lubelskiej 1867—1917 (dalej ZŻGL) 53, k. 126; Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej AGAD), Kancelaria General-Gubernatora Warszawskiego 1867—1918 (dalej GGW) 103862, k. 64—66.

stacjach 1-majowych w pow. puławskim brała liczny udział ludność wiejska.⁶

W innych powiatach agitację przed 1 maja prowadzono głównie poprzez rozpowszechnianie literatury; w pow. lubelskim, zamojskim, chełmskim i łukowskim pojawiło się dużo druków PPS. W odezwach PPS akcentowane były hasła narodowowyzwoleńcze: walki z rządem carskim o wolną Polskę Ludową. Akcenty narodowowyzwoleńcze wystąpiły też podczas manifestacji organizowanych przez PPS we wsiach pow. lubelskiego i łukowskiego.⁷

Od wiosny 1905 r. SDKPiL i PPS systematycznie rozwijały pracę na wsi. Częste stały się zebrania włościan, na których agitatorzy wzywali ich do okazywania nieposłuszeństwa władzom, odmawiania płacenia podatków, uchylania się od poboru do wojska, domagania się praw dla języka polskiego. Agitację prowadzono głównie pod hasłami walki politycznej, pomijano natomiast prawie zupełnie kwestie agrarne, tak istotne dla społeczności wiejskiej. SDKPiL i PPS nie doceniały znaczenia walki chłopów o ziemię, o dostęp do lasów, pastwisk, nie dostrzegały rewolucyjnego czynnika tych wystąpień. Brak zainteresowania ruchem agrarnym wsi prowadził do zawężenia sfery oddziaływania partii na ludność chłopską.

Tymczasem ruch agrarny, który rozwinął się wiosną 1905 r. w większości powiatów Lubelszczyzny świadczył o radykalizacji postaw biednych warstw chłopskich. Zarysowało się silnie dążenie do powiększania nadziałów ziemi, której brak dotkliwie odczuwano. Chłopi stosowali przeważnie pośrednie formy walki o ziemię: wyrąb lasów obszarniczych i rządowych, zajmowanie łąk i pastwisk dworskich i wypasanie na nich bydła wiejskiego. Fakty przyłączania kawałków gruntów dworskich do ziem gromadzkich miały miejsce rzadziej. Wystąpienia agrarne przybrały największe rozmiary zwłaszcza na terenach, gdzie nie zostały dotychczas rozstrzygnięte kwestie serwitutów. Jakkolwiek partie socjalistyczne pomijały w masowej agitacji kwestie walki o ziemię, to pod wpływem wystąpień włościan niektórzy działacze próbowali do nich ustosunkować się. Tak np. podczas wieców organizowanych w pow. puławskim jesienią 1905 r. i latem 1906 r., kilkakrotnie z ust agitatorów socjaldemokracji padały słowa o potrzebie zwiększenia nadziałów ziemi dla chłopów i dzieleniu własności obszarniczej.⁸

⁶ *Walki chłopów Królestwa Polskiego w rewolucji 1905—1907*, oprac. S. Kalabiński, R. Tych, t. I, Warszawa 1958, s. 282—283, 288, 290, 292—294; „Z pola walki”, 1905, nr 5.

⁷ AGAD, Prokurator Warszawskiej Izby Sądowej 1876—1917 (dalej PWIS) 4189, k. 1.

⁸ WAPL, ZZGL 594, k. 11; AGAD, GGW 103742, k. 16.

Na tej podstawie trudno oczywiście wnioskować, że stanowisko puławskiej SDKPiL różniło się od programu partii w sprawie rolnej. Można jedynie przypuszczać, że bezpośredni kontakt z rzeczywistością wiejską skłaniał jej działaczy do podejmowania problemów, które przynosiła aktualna sytuacja i szerszej ich interpretacji niż to wynikało z teoretycznych założeń. Powyższe postulaty nie znalazły wówczas szerszego odbicia w działalności partyjnej ani zauważalnego oddźwięku wśród chłopów. Ruch agrarny na wsi pozbawiony politycznego kierownictwa rozwijał się żywiołowo.

SDKPiL i PPS nie były również przygotowane do kierowania strajkami robotników rolnych. Jakkolwiek agitacja socjalistyczna dotyczyła przede wszystkim warstw proletariatu rolnego, to przed wybuchem ruchu strajkowego nie zawierała konkretnych postulatów walki ekonomicznej fernali. Dopiero w trakcie trwających już wystąpień PPS sformułowała żądania strajkowe i próbowała wpływać na przebieg ruchu.

Pierwsze strajki na Lubelszczyźnie wybuchły na początku marca 1905 r. w pow. puławskim i szybko przeniosły się do innych: lubartowskiego, lubelskiego, krasnostawskiego, chełmskiego, włodawskiego i radzyńskiego.

SDKPiL i PPS podjęły starania w celu udzielenia pomocy fernalom. Była to nie tyle działalność organizacyjna co agitacyjna. Komitet Południowy SDKPiL wydał specjalną odezwę wzywającą do wytrwania w walce, aż do zwycięstwa. Jego agitatorzy prowadzili wśród strajkujących ożywioną propagandę wyjaśniającą znaczenie walki ekonomicznej i politycznej proletariatu w toczącej się rewolucji.⁹

W końcu marca działacze PPS zaczęli rozpowszechniać wydaną przez CKR PPS odezwę *Do fernali, parobków, pastuchów, do wszelkiej czeladzi i służby dworskiej*, zawierającą żądania, jakie strajkujący winni stawiać obszarnikom oraz wskazówki dotyczące organizacji i prowadzenia wystąpień. Dla mało doświadczonych w walce robotników rolnych wskazówki w niej zawarte miały znaczenie praktyczne. Z opisu przebiegów strajków wynikało często, że fernali mieli trudności z ustaleniem, czego mieli się domagać i w jaki sposób to osiągnąć. Jednakże odezwa nie odegrała większej roli, gdyż ukazała się zbyt późno. Została natomiast częściowo wykorzystana w drugiej, letniej fali wystąpień 1905 r. Potwierdzał to przebieg strajków w niektórych majątkach w pow. zamojskim.¹⁰

W większości jednak strajki rolne w 1905 r. miały charakter żywio-

⁹ „Czerwony Sztandar”, 1905, nr 25; „Z pola walki”, 1905, nr 8.

¹⁰ W folwarkach Łabunie, Ruszów, Wólka Łabuńska fernali stawiali obszarnikom żądania, jakie zawierała odezwa PPS. WAPL, KGL 1905/217, k. 58; *ibid.*, ZZGL 236, k. 513; *ibid.*, Zarząd Żandarmerii pow. Zamojskiego i Krasnostawskiego 1898—1911 (dalej ZZpZam.Kr.) 98, k. 290.

lowy. Wysiłki podjęte przez partie socjalistyczne nie miały dla ruchu większego znaczenia. Można jedynie mówić o pośrednim wpływie działalności SDKPiL i PPS na postawę fernali. Znamienne jest, że największe natężenie ruchu strajkowego zaznaczyło się na obszarach objętych najsilniej agitacją SDKPiL i PPS jeszcze przed rewolucją i na sąsiadujących z nimi terenach. Należały do nich okręgi: puławski, lubartowski i lubelski. Oddziaływanie propagandy socjalistycznej ze środowisk robotniczo-rzemieślniczych Puław, Kurowa, Zagłoby nie było bez znaczenia. Władze carskie przypisywały wpływom rewolucyjnym wręcz decydującą rolę w wywołaniu ruchu strajkowego. Propaganda endecka ostro zwalczająca ruch strajkowy starała się również przedstawić go jako zjawisko wywołane przez obce interesom wsi „żywioly socjalistyczne”, działające na szkodę społeczności wiejskiej i całego narodu. W zwalczaniu wystąpień fernali klasy posiadające posługiwały się nie tylko środkami propagandowymi, lecz uciekały się również do pomocy aparatu władzy, który z całą bezwzględnością tłumił wszelkie przejawy buntu.

Równoległe ze strajkami robotników rolnych i wystąpieniami chłopów o ziemię toczyła się walka wsi o swobody narodowe. Koncentrowała się ona wokół spraw demokratyzacji i polonizacji samorządu gminnego, szkoły i sądu. Ten nurt walki zaznaczył się już wiosną 1905 r., lecz największe natężenie przybrał w ostatnich miesiącach tego roku i pierwszych 1906 r. Aktywną działalność w celu opanowania tego ruchu wykazywało SND. Pragnęło ono wykorzystać ożywienie polityczne wsi dla własnych celów umocnienia swej pozycji w tym środowisku i złagodzenia rewolucyjnego ostrza wystąpień. Ruch narodowy pragnęło ograniczyć do żądań językowych i utrzymać w ramach legalności.

Jesienią 1905 r. na ruch gminny próbowała aktywnie wpływać PPS, dążąc do zrewolucjonizowania go, wbrew poczynaniom endecji. Agitatorzy PPS nawoływali włościan nie tylko do walki o język polski, ale i do czynnego bojkotu władz carskich, do stawiania żądań politycznych, a wśród nich demokratyzacji gminy: udzielenia prawa głosu na zebraniach chłopom bezrolnym i małorolnym, wybieralności urzędników gminnych. Kwestie te znalazły odbicie w drukach ulotnych PPS, m. in. w kolportowanej na Lubelszczyźnie odezwie pt. *Demokratyzacja gminy. Wzór dla uchwał gminnych*.¹¹

Agitacja socjalistyczna znajdowała oddźwięk wśród społeczności wiejskiej, co uwidoczniło się w treści podejmowanych uchwał gminnych, w postawach chłopów na zebraniach, w ich stosunku do przedstawicieli administracji carskiej. Na zebraniach uchwalano: usuwanie wójtów i pi-

¹¹ WAPL, Kancelaria Tymczasowego Generał-Gubernatora Lubelskiego 1905—1909 (dalej KT GGL) 40, k. 87; „Naprzód” (organ Siedleckiego Okręgowego Komitetu Robotniczego PPS), 1906, nr 1.

sarzy gminnych mianowanych przez naczelników, jeśli nie mieli zaufania wsi, odmowę płacenia podatków, składki szkolnej, żądano spisywania uchwał w języku polskim, nauczania dzieci w języku ojczystym, amnestii dla więźniów politycznych, odmowę podwód dla straży ziemskiej i inne. W wielu miejscowościach chłopci nie chcieli obradować w obecności przedstawicieli policji. W Mirczu pod wpływem agitatorów usunięto z zebrania straż ziemską. To samo uczyniono w Ludwinie i Spiczynie. Dążność do demokratyzacji stosunków gminnych wyrażała się też w powszechnym przybywaniu na zebrania chłopów nie mających prawa głosu, tzn. bezrolnych i małorolnych. Uczestniczyli oni w zebraniach m. in. w Suchowoli i Radecznicy w pow. zamojskim, w Izbicy w pow. krasnostawskim, w Sernikach, Niemcach, Spiczynie w pow. lubartowskim, w Kazimierzu, Markuszowie w pow. puławskim.¹²

Przejawy radykalizacji chłopów, które dały się zauważyć w toku akcji gminnej, niepokoiły klasy posiadające. Endecja w obawie przed utratą wpływów na wsi starała się rozszerzyć wachlarz postulatów, które kierowała do chłopów. Pragnęła ruch gminny utrzymać w ramach legalnych i skoncentrować go wokół problemów narodowo-religijnych. Największe nasilenie propagandy endeckiej miało miejsce w gminach pow. janowskiego, zamojskiego, lubartowskiego, krasnostawskiego, chełmskiego i biłgorajskiego. Pod koniec 1905 r. endecja zaczęła powoli wycofywać się z akcji gminnej, a głoszone przez nią hasła świadczyły o całkowitej lojalności wobec caratu. Do kontynuowania działalności narodowej zniechęcały represje, które dotknęły także i część jej działaczy. Poza tym, zapowiedź zwołania Dumy Państwowej skierowała jej uwagę na organizowanie kampanii wyborczej. Od tej pory agitacja endecka na wsi prowadzona była pod kątem wyborów do Dumy. Od postawy chłopów zależały w dużej mierze wyniki głosowania.

Ożywiona działalność SND napotykała przeciwdziałanie partii socjalistycznych, zwłaszcza na terenach, gdzie posiadały one silniejsze wpływy.

SDKPiL i PPS, które przyjęły taktykę bojkotu wyborów, wyjaśniały w swej agitacji sens polityki caratu w kwestii zwołania Dumy oraz politykę klas posiadających. Treść agitacji rozwiewała iluzje głoszone przez endecję co do możliwości otrzymania i realizacji swobód narodowych i obywatelskich za pośrednictwem Dumy. Jako jedyną drogę zmiany panujących stosunków wskazywano walkę rewolucyjną, która doprowadzi do obalenia absolutyzmu. Krytykowano niesprawiedliwą, krzywdzącą masę ludowe ordynację wyborczą. Agitację prowadzono podczas wieców,

¹² WAPL, KT GGL 5, k. 51; *ibid.*, 24, k. 90—91; A. Koprucki: *Ruchy rewolucyjne na wsi lubelskiej w latach 1905—1907*, Lublin 1968, s. 590, 199—200.

zebrań, za pośrednictwem literatury. Wiece z udziałem agitatorów SDKPiL odbyły się m. in. w Zwierzyńcu, pow. zamojski, w Kaniach, Oleśnikach (pow. krasnostawski), Dorohuczycy, Pawłowie, Rejowcu (pow. chełmski) oraz w okolicach Puław. Działacze PPS zorganizowali najwięcej zebrań w pow. lubelskim (m. in. w Głusku, Konopnicy, Zemborzycach), w pow. zamojskim (w Starym Zamościu, Sitańcu, Zwierzyńcu) i lubartowskim (w Kamionce i Firleju).¹³

W końcowej fazie kampanii wyborczej działalność SDKPiL i PPS koncentrowała się na przeciwdziałaniu zebraniom, na których wybierano pełnomocników w poszczególnych kuriach. Akcja ta rozwijała się najszerszej w pow. puławskim i lubartowskim i przyniosła rezultaty w postaci bojkotu części zebrań. W niektórych gminach chłopi nie zjawiali się na zebraniach lub je opuszczali pod wpływem agitacji socjalistów. Oceniając postawę chłopów w pow. puławskim, „Czerwony Sztandar” pisał: „Włościanie bojkotują Dumę z całą świadomością i jako jeden z powodów zaznaczają, że drwinami bezczelnymi są wybory w stanie wojennym”.¹⁴

Ogólnie na 144 gminy w guberni lubelskiej, w 13 spośród nich chłopi świadomie zbojkotowali wybory (w tym 9 w pow. puławskim). Była to niewielka liczba, lecz świadczyła o pewnej skuteczności agitacji socjalistycznej.¹⁵ Większość chłopów wzięła udział w wyborach i poparła kandydatów endecji. Znaczna część ludności wiejskiej żywiła nadzieję, że Duma rozwiąże najważniejsze kwestie narodowe i społeczne.

Tuż przed otwarciem Dumy nasiliła się znów działalność SDKPiL i PPS, demaskująca oblicze polityczne i rolę tej instytucji reprezentującej klasy posiadające. Kwestie te poruszano w agitacji przed 1 maja 1906 r. Partie socjalistyczne prowadziły szerokie przygotowania wystąpienia wiejskiego proletariatu w dniu robotniczego święta. Agitatorzy nawoływali do porzucenia pracy i udziału w demonstracjach z czerwonymi sztandarami we wsiach pow. puławskiego, lubartowskiego, łukowskiego, chełmskiego, lubelskiego, krasnostawskiego, radzyńskiego. Pod ich wpływem strajkowała służba folwarczna w Kurowie, Markuszowie, Baranowie, Trawninkach, Jawpolu, Wólce Kańskiej, Dorohuczycy, Oleśnikach, Chojnie, Gułowie, Adamowie, Lipinach, Zarzeczcu, Dąbrówce, Budziskach, Harlejowie, Helenowie, Niedźwiadzie, Podlodówce. W wielu miejscowościach odbyły się demonstracje, np. w Kurowie, Nałęczowie, Trawninkach, Kijanach, Horodle, w innych wywieszono czerwone sztandary: Kraśniku,

¹³ WAPL, KGL 1906/2at, k. 90; *ibid.*, KT GGL 40, k. 15; *ibid.*, 41, k. 14; „Czerwony Sztandar”, 1906, nr 54.

¹⁴ „Czerwony Sztandar”, 1906, nr 54.

¹⁵ A. Kopruckowniak: *Walka polityczna w czasie wyborów do pierwszej Dumy Państwowej na Lubelszczyźnie*, „Rocznik Lubelski”, 1966, t. IX, s. 293.

Rejowcu, Sitańcu, Wysokiem, Uleżu.¹⁶ Wystąpienia pierwszomajowe na wsi w 1906 r. należały do ostatnich akcji politycznych w okresie rewolucji, w których masowo wzięła udział ludność wiejska.

Wiosną i latem 1906 r. w agitacji politycznej na wsi partie socjalistyczne poświęcały nadal wiele miejsca kwestiom Dumy. Koncentrowano się wokół wyjaśniania problemów rozpatrywanych przez to forum oraz wokół polityki stronnictw, których przedstawiciele tam zasiadali. Wiele miejsca poświęcano stanowisku i działalności Koła Polskiego w Dumie. Sprawy te dyskutowano na zebraniach kół wiejskich SDKPiL w Kurowie, Kazimierzu, Bochojnicy. Omawiali je agitatorzy na wiecach w Puchaczowie, Kijanach, Zwierzyńcu. Niejednokrotnie na wiecach występowali przedstawiciele PPS i SDKPiL, prezentując poglądy jednej i drugiej partii. Polemiki toczyły się wokół projektu Konstytuanty, pojmowanej różnie przez SDKPiL i PPS.

Po rozwiązaniu Dumy i rozpisaniu nowych wyborów, agitacja partii socjalistycznych jeszcze mocniej akcentowała niemożność rozwiązania jakichkolwiek kwestii na drodze ustępstw caratu. Taktyki obu partii (SDKPiL i PPS) w wyborach do II Dumy różniły się od siebie. PPS pozostawała na stanowisku bojkotu wyborów, natomiast SDKPiL, podobnie jak bolszewicka część SDPRR, przystąpiła do wyborów, pragnąc wykorzystać Dumę do celów agitacyjnych.

Przed zbliżającym się głosowaniem, SDKPiL skierowała do chłopów odezwę *W sprawie wyborów. Obywatele włościanie*, w której nawoływała do wybierania posłów socjaldemokratów, bądź takich, którzy będą popierać jej program. Była ona rozpowszechniana na Lubelszczyźnie wraz z odezwą Lubelskiego Komitetu SDKPiL *Lud pracujący sam musi bronić swych praw*, zawierającą podobne hasła.

Komitet lubelski SDKPiL postanowił podjąć akcję przedwyborczą ze szczególnym uwzględnieniem środowiska wiejskiego. W powiatach, gdzie partia dysponowała silniejszymi wpływami, zamierzano wysunąć własnych kandydatów na pełnomocników gminnych. Odnoszono to do pow. puławskiego, lubartowskiego, lubelskiego, chełmskiego i zamojskiego. Jednakże tylko w pow. puławskim agitacja przedwyborcza miała szerszy zasięg i odniosła pewne sukcesy. W wyborach pełnomocników gminnych przepadła kandydatura endeckiego kandydata Józefa Nakoniecznego, a wśród pełnomocników wybranych w gminach Celejów, Końskowola, Gołąb i Markuszów znalazło się czterech kandydatów wystawionych przez SDKPiL.

Ostateczny sukces w wyborach, podobnie jak poprzednio, należał do endecji, lecz w wielu gminach, gdzie w czasie rewolucji zaznaczyła się

¹⁶ WAPL, KGL 1906/47e, k. 297; *ibid.*, 1906/47z, k. 169; AGAD, GGW 104346, k. 276; „Gazeta Ludowa”, 1906, nr 14.

silniej działalność ruchu robotniczego i ludowego, jej wpływy zostały zachwiane, np. w Miętkiem, Izbicy, Gorzkowie, Kurowie, Gołębiu, Końskowoli, Żyrzynie, Garbowie.¹⁷

Działalność I Dumy i rozwiązanie jej przez cara wpłynęły na spadek zainteresowania kolejnymi wyborami. Podobne nastroje panowały też w okresie kampanii politycznej przed III Dumą. Pogłębiały je trwające represje i terror. Spośród partii socjalistycznych bardziej aktywną propagandę w puławskim prowadziła SDKPiL. Działalność partii była jednakże słabsza niż w poprzednich wyborach: brak agitatorów, niedostateczna ilość literatury osłabiały możliwości oddziaływania. Głosowanie odbyło się w 8 gminach powiatu, w pozostałych, z powodu braku odpowiedniej frekwencji, wybory nie odbyły się. W Celejowie i Kazimierzu większość głosów zyskali kandydaci SDKPiL. W związku z tym, że w większości gmin nie wybrano pełnomocników, SDKPiL agitowała, by nie dopuścić do odbycia zebrania powiatowego w Puławach, jednakże bez powodzenia.¹⁸ Wśród delegatów powiatowych znalazł się ponownie J. Nankonieczny.

W 1906 r. partie socjalistyczne zaangażowały się czynnie do organizowania wystąpień robotników rolnych. Już pod koniec 1905 r. zaczęły wysyłać swych agitatorów na wieś. O ich działalności w folwarkach Lubelszczyzny donosiła prasa lokalna i meldunki naczelników powiatów. O faktach pojawiania się we wsiach „obcych ludzi”, którzy zbierali informacje o życiu fernali, płacach, sposobach rozstrzygania konfliktów z właścicielem pisał endecki „Goniec Lubelski” na przełomie 1905 i 1906 r.¹⁹ Podobne informacje przekazywali gubernatorowi naczelnicy powiatów. I tak np. z pow. krasnostawskiego donoszono, że folwarki leżące na pograniczu pow. lubelskiego odwiedzał nieznany agitator, który zbierał dane o położeniu fernali i namawiał do wywołania strajku.²⁰ W okolicach Wysockiego podobną działalność prowadził przybyły z Lublina Stefan Lelek, a w pow. zamojskim i tomaszowskim — Tadeusz Ciszewski.²¹

Władze carskie prowadziły skrupulatne obserwacje przejawów pracy rewolucyjnej, przygotowując się do zwalczania ruchu strajkowego. Gubernator lubelski w specjalnym okólniku zalecał naczelnikom powiatów podjęcie wszelkich środków w celu niedopuszczenia do wystąpień.

Władze nie były jednak w stanie zapobiec rozpowszechnianiu agitacji socjalistycznej. Wiosną 1906 r. folwarki Lubelszczyzny zostały „zarzu-

¹⁷ A. Koprukowniak: *Spółeczeństwo Lubelszczyzny wobec wyborów do Drugiej Dumy Państwowej*, „Rocznik Lubelski”, 1967, t. X, s. 271.

¹⁸ CA, AM 40/9, *Sprawozdanie puławskiej organizacji SDKPiL*, sierpień 1907; „Ziemia Lubelska”, 1907, nr 84.

¹⁹ „Goniec Lubelski”, 1906, nr 3.

²⁰ WAPL, KGL 1906/133, k. 13—17.

²¹ WAPL, ZZpZam.Kr. 99, k. 76, 97 i n.

cone” literaturą rewolucyjną. Były to głównie odezwy strajkowe PPS i SDKPiL. Jako jedyna spośród lokalnych organizacji lubelska SDKPiL wydała własną odezwę *Do robotników rolnych. O co mamy strajkować*, zawierającą żądania polepszenia bytu, niewydalania nikogo bez zgody ogółu pracowników, ludzkiego traktowania przez właścicieli i administrację majątku. Opracowano ją na podstawie zebranych wcześniej informacji o warunkach pracy fernali.²²

Kilka rodzajów odezwy do robotników rolnych kolportowała PPS. Wzywały one do podejmowania walki strajkowej jako jedynej drogi do polepszenia bytu, podkreślały rolę solidarności i należytej organizacji wystąpień dla osiągnięcia zwycięstwa. W specjalnych ulotkach partia zwracała się też do rzemieślników i innych pracowników zatrudnionych w majątkach oraz do chłopów, aby poparli ruch fernali.

Praktyce walki strajkowej służyły bezpośrednio odezwy: *Nasze żądania strajkowe* i *Jak strajk skutecznie prowadzić należy*, wydane przez Wydział Wiejski i CKR PPS. Rozpowszechniano je w ciągu wiosennej i letniej fali strajków rolnych prawie w każdym folwarku Lubelszczyzny. Zawierały one nie tylko postulaty co do warunków materialnych, lecz także wskazówki, jak organizować wystąpienia, w jaki sposób przedstawiać właścicielom żądania i domagać się realizacji. Wzywały do zachowania solidarnej postawy, występowania w obronie aresztowanych towarzyszy, niesienia pomocy ich rodzinom.

Poza tym pojawiały się ulotki i broszury PPS przeznaczone dla potrzeb ogólnej agitacji politycznej, np. *Ojciec Szymon, Kto z czego żyje, Walka o prawo wyborcze w gminie*.²³

Treść prowadzonej agitacji wyrażała dążenie partii socjalistycznych do podniesienia uświadomienia proletariatu rolnego, co było podstawą prowadzenia bardziej skutecznej walki o poprawę bytu materialnego. W 1906 r. PPS i SDKPiL odegrały znacznie większą rolę organizacyjną niż w ruchu strajkowym w roku poprzednim.

Zgodnie z dążeniami organizatorów, największe natężenie wystąpień miało miejsce w okresie pilnych prac polowych wiosną i latem, co dawało dodatkowe gwarancje pomyślnego ich zakończenia. Na 228 strajków na Lubelszczyźnie w 1906 r. 49 wybuchło w kwietniu i maju, a 141 w lipcu i sierpniu.²⁴ W okresie wiosennym najsilniejsza fala wystąpień objęła pow. lubelski, lubartowski, krasnostawski i hrubieszowski, a latem — lubelski, lubartowski i chełmski. Częstotliwość pojawiania się literatury PPS i SDKPiL w wymienionych powiatach pozwala stwierdzić,

²² WAPL, teka pism ulotnych.

²³ *Walki chłopów...*, t. III, s. 757—759, 749—753, 779—780, 794—800; WAPL, KGL 1906/2at, k. 94.

²⁴ Kopruckownik: *Ruchy rewolucyjne...*, s. 149—150.

w porównaniu do innych obszarów, duże nasycenie tych terenów wydawnictwami socjalistycznymi. Podstawę dla żądań stawianych przez fernali stanowiły warunki sprecyzowane w odezwach SDKPiL i PPS. Podstawowe postulaty dotyczące wynagrodzenia za pracę i określenia długości dnia roboczego obie partie formułowały podobnie; różnice dotyczyły kwestii szczegółowych.

Agitatorzy SDKPiL mieli wpływ na walkę strajkową, m. in. w folwarkach Rokitno, Kijany, Zawieprzyce, Staroścín, Serniki, Niemce, Leonów, Wólka Zawieprzycka (pow. lubartowski), Zofiówka, Krzesimów, Łuszczów, Podzamcze (pow. lubelski), Brzeziny, Łańcuchów, Ciechanki, Milejów (pow. chełmski). „Czerwony Sztandar” pisał, że w większości folwarków właściciele spełnili żądania ekonomiczne fernali co do wysokości pensji, ordynarii i wynagrodzeń dniówkowych.²⁵

Ustępstwami ekonomicznymi zakończyły się strajki organizowane przez PPS w wielu folwarkach w pow. lubartowskim, lubelskim i puławskim podczas sianokosów i zniw. W dobrach kozłowieckich zniesiono posyłki, podniesiono dniówkę i inne wynagrodzenia, wprowadzono bezpłatną opiekę lekarską. W Nałęczowie po 4-dniowym strajku uzyskano warunki takie, jak precyzowała je odezwa PPS.²⁶

Na osiągnięte zwycięstwa miały wpływ czynniki organizacyjne. Wystąpienia strajkowe przebiegały inaczej niż w roku poprzednim. Nie było demonstracyjnych pochodów od wsi do wsi. Strajk rozpoczynano w określonym czasie, przedstawiano żądania i do uzyskania ustępstw nie podejmowano pracy. W przypadku oporu właściciela stosowano tzw. „strajk czarny”. Przepędzano siłą łamistrajków z pól, opornych fernali zmuszano do porzucania pracy. Nie były to jednak przypadki częste.

Charakterystyczne dla ruchu strajkowego było wywoływanie wystąpień w kilku folwarkach jednocześnie. Strajki przerzucały się szybko do pobliskich majątków. I tak strajk zaczęły jednocześnie 23 IV 1906 r. Bortatycze i Wolica Sitaniecka (pow. zamojski), 30 IV — Nałęczów i kilka sąsiednich majątków (pow. puławski), w czerwcu — Kijany, Ludwin, Zawieprzyce (pow. lubartowski), 22 VII — Brzeziny, Łańcuchów, Ciechanki, Milejów (pow. chełmski), 29 VII — osiem folwarków majątku Kozłówka (pow. lubartowski).²⁷

W niektórych folwarkach w r. 1906 robotnicy strajkowali kilkakrotnie, domagając się zrealizowania wysuniętych postulatów, bądź w obronie osiągniętych wcześniej, jeśli obszarnicy próbowali je ograniczać. Wielo-

²⁵ „Czerwony Sztandar”, 1906, nr 95.

²⁶ „Robotnik” 1906, nr 159, 168.

²⁷ WAPL, KGL 1906/155, k. 173—175; 220; „Gazeta Ludowa”, 1906, nr 14; „Robotnik”, 1906, nr 159.

krotnie strajkowano w majątku Tatary, Palikije, Wojciechów, Łuszczów, Kalinówka, Bychawa, Kurów.

Niekiedy wspólnie z fernalami występowali robotnicy sezonowi i rzemieślnicy zatrudnieni w majątku, np. w lipcu 1906 r. w Rejowcu.²⁸

Rozwijająca się walka robotników rolnych napotykała na coraz silniejszą kontrakcję ze strony władz carskich i obszarników. Ostrą kampanię propagandową przeciwko ruchowi strajkowemu prowadziła endecja, atakując przy tym agitację socjalistyczną na wsi. Fornali wzywała do zaniechania wystąpień i szukania porozumienia z dworem na drodze polubownej. Zwalczaniu strajków służyła nie tylko agitacja, ale sięgano też do ostrych środków. W majątku Garbów bojówki endeckie próbowały zmusić fornali siłą do powrotu do pracy. W folwarku Marianka bojówka oddała strzały do grupy robotników, raniąc dwie osoby.²⁹ Wydarzenia te wywołały powszechne oburzenie. W specjalnej odezwie protestował LOKR PPS.

Akcja endeckiej bojówki w Mariance stała się jedną z przyczyn lokautu w fabrykach metalowych Lublina. W związku z tymi wydarzeniami lubelska PPS wydała kolejną odezwę *Do Włościan i służby folwarcznej*, w której wzywała do okazania solidarności z metalowcami i udzielenia im pomocy materialnej.³⁰ Przypominała pomoc robotników fabrycznych w organizowaniu strajków rolnych i akcentowała rolę solidarności proletariatu w walce przeciwko klasom posiadającym.

Wymieniona odezwa ukazała się we wrześniu 1906 r., kiedy ruch strajkowy na wsi miał się ku końcowi, a jego uczestnicy doznawali coraz dotkliwszych prześladowań. Szczególnie aktywni podczas wystąpień fornale znaleźli się w więzieniach. Obszarnicy nasilali represje ekonomiczne, odmawiali odnawiania umów o pracę, stosowali eksmisje z pracy i mieszkań. Agitatorzy partii socjalistycznych próbowali organizować fornali do obrony przed represjami właścicieli. Wzywali do solidarnych wystąpień w obronie wydalanych towarzyszy, otaczania opieką rodzin aresztowanych, niezajmowania miejsc robotników usuniętych z pracy.³¹

Jesienią 1906 r. w niektórych folwarkach próbowano poprzez wywołanie strajku wyrzucić nacisk na obszarników, aby przyjęli z powrotem usuniętych fornali. W Wojciechowie, Kijanach, w majątku Tatary udało się zrealizować te żądania. Były to jedne z ostatnich zwycięskich wystąpień robotników rolnych. Nasilające się represje zahamowały ruch strajkowy. Osłabła także agitacja socjalistyczna, co wiązało się z osłabieniem

²⁸ WAPL, KGL 1906/155, k. 211.

²⁹ „Czerwony Sztandar”, 1906, nr 99; „Robotnik”, 1906, nr 165; K o p r u k o w n i a k: *Ruchy rewolucyjne...*, s. 137.

³⁰ *Walki chłopów...*, t. III, s. 822.

³¹ *Ibid.*, s. 828.

organizacji partyjnych po masowych aresztowaniach. W drugiej połowie 1906 r. i w 1907 r. władze zanotowały niewiele faktów pojawiania się agitatorów i literatury rewolucyjnej na wsi.

Nieliczne przykłady prowadzenia agitacji socjalistycznej w tym okresie miały miejsce w powiatach: puławskim, lubartowskim, lubelskim, krasnostawskim i chełmskim. Aresztowano kilka osób za antyrządową propagandę w Czemiernikach, Żółkiewce, Chrzanowie, Izbicy, Biskupicach. Akt oskarżenia zarzucał im nawoływanie włościan do stawiania oporu władzom, niepłacenia podatków, uchylania się od poboru do woj-ska.³²

Pewne ożywienie działalności socjalistycznej, głównie w formie kolportażu literatury, nastąpiło przed 1 maja 1907 r. Nie miała ona jednak takiego zasięgu jak w latach poprzednich. Proletariat wiejski nie podejmował już wystąpień ani politycznych, ani ekonomicznych. Większość aktywnych uczestników walk z lat 1905—1906 znalazła się w więzieniach i na zesłaniu.

Partie socjalistyczne, poprzez włączanie się do walki wsi o wyzwolenie społeczno-ekonomiczne i narodowe w latach rewolucji, wpływały na radykalizację postaw chłopów i wzrost uświadomienia społeczno-politycznego. Zjawiska te dały się zauważyć przede wszystkim na terenach objętych najsilniej oddziaływaniem SDKPiL i PPS: w pow. puławskim, lubartowskim, lubelskim. Z ruchem socjalistycznym współdziałał tam PZL. Miarą radykalizacji postaw wsi było także poparcie dla akcji ekonomicznych i politycznych inspirowanych przez partie socjalistyczne w latach 1905—1906.

РЕЗЮМЕ

Борьба рабочего класса в 1905—1907 гг. стала одним из факторов вдохновляющих крестьянство на борьбу за национальную и политическую свободу, за свои экономические права. Выступления в деревне были стихийными. Разные политические организации старались оказать влияние на крестьянское движение, придать ему определенное направление, особенно Народно-демократическая партия и социалистические партии ППС и СДКПиЛ, которые накануне революции установили тесную связь с деревней.

Люблинщина принадлежала к тем районам Польши, где борьба крестьян за доступ к лесам, пастбищам, за употребление польского языка в гмине и обучение детей на польском языке в школе, приобретает размах и силу. СДКПиЛ и ППС, влияние которые в деревне в процессе революции возросло, не только создают там многочисленные сельские организации, но и стараются влиять на ее течение. Особенно сильно это проявилось во время забастовок сельскохозяй-

³² WAPL, KGL 1906/47m, k. 299; *ibid.*, ZŻGL 738, k. 6—10; *ibid.*, ZŻpZam.Kr. 143, k. 2.

ственных рабочих весной и летом 1906 г. Кроме того, ППС пыталась включиться в борьбу за народные права и демократизацию гминного управления. В то же время ни СДКПиЛ, ни ППС особенно не интересовались аграрным движением крестьян, не доценивали его революционного значения. В их агитации преобладали лозунги борьбы с царизмом и капиталистическим гнетом. Деятельность СДКПиЛ и ППС влияла на радикализацию взглядов, на рост общественно-политической сознательности сельского пролетариата. Это влияние было наиболее сильным в повятах, находящихся под сильным влиянием СДКПиЛ и ППС: Пулавском, Люблинском и Любартовском.

R É S U M É

La lutte de la classe ouvrière dans les années 1905—1907 devient l'un des facteurs qui faisaient naître chez le peuple de campagne l'idée de combat pour revendiquer ses droits économiques, libertés nationales et politiques. Ces soulèvements ne se produisaient que spontanément. Leur cours et le caractère socio-politique dépendaient de divers partis politiques, avant tout du Parti National et Démocratique et des partis socialistes PPS et SDKPiL qui, au seuil de la révolution, prirent des contacts dans la campagne.

La région de Lublin appartenait à ce groupe de terres où les grèves et la lutte des paysans pour obtenir l'accès aux forêts et pâturages ainsi que pour la langue polonaise dans les cantons et les écoles furent les plus graves. SDKPiL et PPS qui, au cours de la révolution, élargirent leur autorité et y créèrent les organisations de paysans les plus nombreuses, essayèrent de stimuler ce mouvement. Cela se manifesta surtout pendant les grèves des travailleurs de champ au printemps et en été 1906. PPS souhaitait aussi adhérer à la lutte pour les droits nationaux et la démocratisation de l'autonomie de la commune. SDKPiL et PPS ne s'intéressèrent guère cependant au mouvement agraire des paysans, n'en y apercevant pas l'élément révolutionnaire. Dans leur programme, ne dominait que l'encouragement à la lutte contre le tzar et l'oppression capitaliste. Leur activité contribuait à radicaliser l'attitude des paysans et à rendre conscient de sa position socio-politique le prolétariat de campagne. Ces phénomènes se faisaient voir surtout là, où l'influence de SDKPiL et de PPS fut la plus forte: dans le canton de Puławy, de Lublin et de Lubartów.